

THAO TÁC LẬP LUẬN SO SÁNH

KẾT QUẢ CẦN ĐẠT

- *Nắm được các nội dung chính của thao tác lập luận so sánh.*
- *Biết so sánh khi viết đoạn văn hoặc bài văn nghị luận.*

1. Khái niệm và tác dụng của lập luận so sánh

Trong cuộc sống rất nhiều sự vật, hiện tượng cùng có những điểm chung và liên quan mật thiết với nhau. Nhưng mỗi sự vật, hiện tượng ấy đồng thời lại mang nét đặc sắc riêng mà chỉ mình nó mới có, để không lẫn với sự vật và hiện tượng khác. Muốn nhận biết được đặc điểm và giá trị một sự vật, người ta thường phải so sánh. Như thế, so sánh là một thao tác lập luận nhằm đối chiếu hai hay nhiều sự vật, hoặc là các mặt trong cùng một sự vật. So sánh để chỉ ra những nét giống nhau gọi là *so sánh tương đồng*. So sánh để chỉ ra sự khác biệt, đối chọi nhau gọi là *so sánh tương phản*. Nhưng nhìn chung, so sánh là để thấy sự giống, khác nhau, từ đó mà thấy rõ đặc điểm và giá trị của mỗi sự vật, hiện tượng.

Bằng so sánh có thể đưa ra được những nhận xét, đánh giá chính xác. Người ta biết bóng tối vì có ánh sáng, gọi người này thấp vì so với người cao, nhận xét người này thanh vì bên cạnh có người tục, gọi đây là nước đục vì so với nước trong,...

Trong văn học tuy cùng viết bằng một thể loại, cùng chung một đề tài, vào cùng một thời điểm,... nhưng mỗi tác phẩm nghệ thuật đích thực đều phải là một sáng tạo độc đáo. So sánh sẽ làm nổi bật lên vẻ đẹp riêng biệt, độc đáo ấy của mỗi tác phẩm. Trên cơ sở đó mới nhận xét, đánh giá được những đóng góp và phong cách riêng của mỗi nhà văn, mỗi hiện tượng văn học.

2. Yêu cầu của thao tác lập luận so sánh

So sánh trong bài văn nghị luận là hết sức cần thiết. Nhưng cần lưu ý so sánh là để làm nổi bật vấn đề, tránh tình trạng so sánh một cách khập khiễng dẫn đến việc khẳng định hoặc phủ định thiếu sức thuyết phục. Vì thế, so sánh phải dựa trên cùng một tiêu chí, chung một bình diện. Người ta có thể so sánh trên rất nhiều cấp độ : nhỏ nhất là giữa các chi tiết, từ ngữ, hình ảnh ; lớn hơn là các nhân vật, sự kiện, tác phẩm, tác giả và phong cách ; lớn hơn nữa là giai đoạn văn học này với giai đoạn văn học khác, dân tộc này với dân tộc kia, thời đại này với thời đại

khác,... So sánh thường đi đôi với nhận xét, đánh giá thì sự so sánh đó mới trở nên sâu sắc. Ngược lại, nhận xét, đánh giá phải dựa trên sự so sánh thì mới có cơ sở, có sức thuyết phục. Chẳng hạn đoạn trích sau đây :

"Loài người ưu việt hơn tất cả các loài động vật khác căn bản là ở chỗ biết tư duy. Khoa học và nghệ thuật là các kết quả quan trọng nhất trong hoạt động tư duy của con người. [...]

Cùng là sản phẩm của tư duy, cả khoa học và nghệ thuật đều nhằm tới mục tiêu cao quý là mang lại hạnh phúc cho mọi người với đầy đủ tiện nghi vật chất và yên vui tinh thần. Đó là điều giống nhau quan trọng nhất giữa khoa học và nghệ thuật. [...]

Mặc dù có nhiều điểm tương đồng như vậy, nhưng giữa khoa học và nghệ thuật cũng có những điểm khác biệt đáng kể.

Khoa học với mục tiêu cơ bản là nghiên cứu bản chất và quy luật các hiện tượng của tự nhiên, xã hội và con người, đòi hỏi phải có dữ liệu chính xác và các phương pháp suy luận chặt chẽ dựa trên các lý thuyết lô gích. Nếu những đòi hỏi nghiêm khắc này mà được áp dụng cho nghệ thuật thì nó sẽ chết yểu. Trái lại với mục đích cơ bản của mình là dùng các hình tượng sinh động, cụ thể và gợi cảm để phản ánh hiện thực và truyền đạt tư tưởng, tình cảm, nghệ thuật cần một chút mơ hồ, một chút không chặt chẽ để tạo ra những dáng vẻ lung linh, huyền diệu. Đó là điều khác biệt dễ nhận ra nhất giữa khoa học và nghệ thuật".

(Theo Chu Hảo, trong sách *Một góc nhìn của trí thức*,
NXB Trẻ, Thành phố Hồ Chí Minh)

Trong đoạn trích trên, tác giả đã sử dụng cách lập luận so sánh. Để làm nổi bật sự giống và khác nhau của khoa học và nghệ thuật, người viết đã dựa trên cùng một tiêu chí, đó là cả khoa học và nghệ thuật đều là sản phẩm của tư duy, có một mục tiêu chung và mỗi ngành lại có một mục tiêu riêng. Trong khi so sánh, tác giả cũng đã rút ra những nhận xét, đánh giá, chẳng hạn "Đó là điều giống nhau quan trọng nhất giữa khoa học và nghệ thuật", hoặc "Đó là điều khác biệt dễ nhận ra nhất giữa khoa học và nghệ thuật".

LUYỆN TẬP

1. Hãy đọc đoạn trích sau và chỉ ra cách so sánh cùng với những nhận xét, đánh giá cụ thể của tác giả.

"Bài ca của Nguyễn Đình Chiểu làm chúng ta nhớ tới bài *Đại cáo bình Ngô* của Nguyễn Trãi. Hai bài văn : hai cảnh ngộ, hai thời buổi, nhưng một dân tộc. Bài cáo của Nguyễn Trãi là khúc ca khải hoàn, ca ngợi chiến công oanh liệt chưa

từng thấy, biểu dương chiến thắng làm rạng rỡ nước nhà. Bài *Văn tế nghĩa sĩ Cân Giuộc* là khúc ca những người anh hùng thất thế, nhưng vẫn hiên ngang : *Sóng đánh giặc, thác cung đánh giặc... muôn kiếp nguyệt được trả thù kia...*".

(Phạm Văn Đồng, *Nguyễn Đình Chiểu, ngôi sao sáng trong văn nghệ của dân tộc*, Tạp chí Văn học, tháng 7 - 1963)

2. Khi phân tích vẻ đẹp độc đáo của hình tượng người nghĩa sĩ Cân Giuộc trong bài văn tế của Nguyễn Đình Chiểu, có thể so sánh với hình tượng người lính trong những tác phẩm văn học nào ? Điểm tương đồng giữa các hình tượng ấy là gì ?